

הלאומיות ומאפייני התנועות הלאומיות באירופה

במאה ה-19

מבוא

הלאומיות היא תופעה אידיאולוגית שהתפתחה בסוף המאה ה-18 ובמהלך המאה ה-19. הלאומיות היא מושג הכולל בתוכו את התעוררותן של קבוצות אנשים שראו עצמן חלק מלאום, שאימצו לעצמן שאיפות פוליטיות והחלו לפעול למען הגשמתן במסגרת תנועה לאומית. ללאומיות היבטים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

מהי לאומיות?

"לאומיות" היא תופעה אידיאולוגית היסטורית שהתפתחה במאה ה-19. הלאומיות היא שילוב בין הזיקה ללאום ולרגש הלאומי של בני הקבוצה, לבין השאיפה שלהם להגדרה עצמית במסגרת טריטוריאלית מדינית. הלאומיות העניקה זהות קבוצתית לאנשים הרואים את עצמם כשייכים לבני אותו לאום. זהות לאומית כוללת מכלול של מרכיבים המגבשים, מלכדים ומייחדים את בני הלאום. הלאומיות היא מקור הזדהות עבור בני הלאום. הלאומיות שימשה מקור הזדהות עבור בני הלאום במקום שהכנסיה חדלה למלא תפקיד זה.

מרכיבי תופעת הלאומיות

המרכיבים הקושרים ומלכדים את בני הלאום:

- **סמלים לאומיים** - גיבוש הזהות הלאומית סביב מרכיבים המשויכים ללאום כמו: סמלים לאומיים כגון דגל, המנון וחגים לאומיים, סביב מיתוסים הכוללים סיפורי עם, סיפורים מכוננים המבטאים יסודות הקשורים ללאום, זיכרונות משותפים. מרכיבים אלה גורמים לבני הלאום לחוש שייכים לקבוצה/ללאום.
- **טריטוריה** - הזיקה למולדת, לטריטוריה היסטורית. טיפוח אהבה וגעגועים למולדת. בדרך כלל באמצעות טיולי מורשת, טיולים המשלבים סיפורים עם זיקה לאתרים ההיסטוריים השונים. פעילות מעין זו נועדה לשכנע ולעורר את בני הלאום לפעילות שמטרתה לחיות במדינה עצמאית משלהם - מדינת לאום.
- **שפה** - שפה משותפת, המלכדת את בני הלאום ומשמשת כלי להנחלת הרעיונות השונים בקרבם, להנחלת התרבות והמסורת.
- **היסטוריה** - היסטוריה משותפת לבני הלאום, המדגישה את עברם המשותף של בני הלאום.
- **תרבות** - כוללת את היצירה של בני הלאום בתחומי: הספרות, האומנות, המוסיקה, את המנהגים והמסורות.

המאפיינים של תופעת הלאומיות המודרנית

המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה חברתית

הלאומיות היוותה מוקד לשייכות ולהזדהות של בני הלאום מבחינה חברתית. תופעת הלאומיות שימשה כגורם מלכד ומגבש מבחינה חברתית ולהקמת מסגרות חברתיות. מבחינה זו החליפה הלאומיות את הדת ששימשה בעבר מוקד לשייכות, להזדהות ולגורם מלכד ומגבש מבחינה חברתית. הלאומיות גישרה בין המעמדות והפערים השונים בחברה. פעילותן של התנועות הלאומיות כללה את קיומם של אירועים חברתיים שמטרתם הייתה לגבש את בני הלאום. הלאומיות הביאה להוצרותן של מסגרות חברתיות חדשות כמו אגודות לאומיות ותנועות נוער, שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות, ונאבקו למען הקמת מדינה עצמאית לבני הלאום.

המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה תרבותית

הלאומיות ניזונה באופן משמעותי מאוד מהתרבות של בני הלאום. התרבות היא אחד המרכיבים החשובים בליכוד בני הלאום ובגיבושם. ההתעוררות הלאומית לוותה בפעולות הקשורות בתרבות בני הלאום, כגון טיפוח שפת הלאום, הפולקלור, הספרות, המוזיקה, האמנות, התיאטרון וכדומה. התרבות שימשה כר נוח לגיוס בני הלאום סביב הרעיון הלאומי, וכמוקד לשייכות ולהזדהות של בני הלאום.

המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה פוליטית

הלאומיות באה לידי ביטוי במישור הפוליטי, בשאיפה להקמת מדינה ריבונית ועצמאית, בהקמת מסגרות פוליטיות ובפעילות הפוליטית שהתלוותה למען מימוש שאיפה זו. מטרת פעילות זו הייתה להשתחרר מהשלטון הישן שהיה בידי המלך, הכנסייה והאצולה, ולהעבירו לידי העם. הפעילות הפוליטית היוותה אף היא מקור לליכוד בני הלאום ולאיחודם.

השינויים במפה המדינית של אירופה

במחצית השנייה של המאה ה-19 נאבקו תנועות לאומיות נגד הממשלים הזרים בארצותיהם. חלק מהמאבקים הצליחו והובלו להקמתן של מדינות לאום חדשות כמו: יוון, איטליה וגרמניה. ערב מלחמת העולם הראשונה התקיימו אימפריות רב-לאומיות כמו האימפריות האוסטרו-הונגרית, האימפריה העות'מאנית והאימפריה הרוסית. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוקמו מדינות לאום חדשות במזרח אירופה ובמרכזה, על חורבות האימפריות הרב-לאומיות האלה. מדינות הלאום שהוקמו היו פולין, צ'כוסלובקיה, פינלנד, ליטא, לטביה, אסטוניה, יוגוסלביה, אוסטריה והונגריה. מדינות אלה קמו על סמך עקרון ההגדרה העצמית ללאומים השונים באירופה שדרש וילסון נשיא ארצות הברית במסמך ה-14 הנקודות. מדינות אלה ניצבו בפני קשיים ומשברים רבים ורובן לא הצליחו להחזיק מעמד כמדינות לאום דמוקרטיות.

הגורמים לצמיחתן ולהתגבשותן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

1. התפתחות רעיונות ההשכלה והשפעתם

רעיונות ההשכלה החלו להתפתח באירופה במאות ה-17 וה-18 לאחר צמיחת הבורגנות במאות ה-15 וה-16, והתגבשותה של המדינה המודרנית, בשליטתם של מלכים וקיסרים. קבוצה קטנה של הוגי דעות, סופרים, מדענים ומשכילים אירופים החלה למתוח ביקורת על הסדר החברתי שהתקיים באירופה, שהיה מבוסס על משטרים אבסולוטיים כמו זה של המלך הצרפתי לואי ה-14, שהצהיר "המדינה זה אני".

רעיונות ההשכלה הציבו את האדם במרכז העולם. על פי תפיסתה של תנועת ההשכלה, בני האדם נולדו שווים ובעלי "זכויות טבעיות" המבטיחות לכל פרט חיים, חירות, שוויון ורכוש, זכויות שאינן תלויות בחסדי השלטון. הפילוסוף ג'ון לוק דיבר על האמנה החברתית - ההסכמה של בני האדם ליצור מדינה עם שלטון, שתחליף את המסגרת שבה חיו עד אז, במטרה להגן על זכויותיהם הטבעיות של בני האדם. ההגנה על הזכויות תמומש באמצעות חוקים שיחוקק השלטון, ובני האדם ירצו להגן על החוקים המבטיחים את מימוש זכויותיהם ולא ירצו להפר אותם.

תנועת ההשכלה באירופה הדגישה את מרכזיותם של השכל והתבונה האנושית בכל שטחי החיים של האדם, והטיפה לחופש מחשבה, לחופש דת ואמונה, ולשחרור מסמכויות דתיות וממסורות כובלות. האדם ניחן בשכל ובתבונה, והוא יצור אוטונומי וחופשי להחליט על דרכו. הביטוי לתבונות האדם וליכולתו להחליט החלטות הנוגעות לחייו הוא ההשתתפות החופשית והשוויונית בתהליך קבלת ההחלטות במדינה.

למעשה, בעקבות רעיונות ההשכלה התפתחו תנועות לאומיות שביקשו לעצמן ריבונות, זכות להגדרה עצמית וזכות לקבוע בעצמן את שליטיהן. התנועות הלאומיות ביקשו להחליף את השיטה הנהוגה, שעל פיה היה השליט מקור הסמכות ושלטונו הוקנה לו בחסדי האל.

2. השפעת המהפכה הצרפתית

המהפכנים הצרפתים תקפו את אופיו הלא דמוקרטי של המשטר בארצם, דרשו את חופש הביטוי, קראו תיגר על סמכויותיה מרחיקות הלכת של הכנסייה הקתולית ועל זכויות היתר של האצולה. המהפכה הצרפתית הובילה את האידאולוגיה שהאמינה בערכי החירות, השוויון והאחוה; המהפכנים הצרפתים לחמו למען מימושם של ערכים אלה במסגרת המדינית בצרפת. אידאולוגיה זו היוותה מוקד לגיבוש הלאומי ולזהות הלאומית המשותפת של בני הלאום הצרפתי.

במהפכה זו נקבע למעשה תקדים להרס המשטר הישן ולבניית מוסדות שלטון הנבחרים על ידי העם ושואבים את כוחם מהעם. רעיונות המהפכה "חירות, שוויון ואחוה" הופצו לאזורים שונים באירופה והיוו בסיס לשאיפות הלאומיות של הלאומים השונים. המהפכה הצרפתית הוכיחה שיש ממש בשאיפה להגדרה עצמית הלאומית של העמים.

3. השפעת כיבושי נפוליאון על עמים באירופה

שאיפותיו האימפריאליסטיות של נפוליאון מנהיג צרפת הביאו אותו לכבוש את מרבית אירופה וגרמו להתעוררות לאומית בכל רחביה. נפוליאון הביא למדינות אירופה את בשורת המהפכה - הערכים של חירות, שוויון ואחוה - ושחרר את תושבי המדינות שכבש מהעריצות ומהיעדר השוויון של המשטרים שהתקיימו בהן. הוא ביטל את רוב הנסיכויות, ובכוח צבאו הקים מדינות חדשות ומשטרים מודרניים המבוססים על הזכות להגדרה עצמית של קבוצות האוכלוסייה שישבו בגבולות הטריטוריאליים של המדינה. מצד שני פגע נפוליאון בריבונותם של העמים שכבש, דבר שהוביל להתנגדות של העמים הכבושים לשליטה הצרפתית, לחיזוק רגשותיהם הלאומיים ולשאיפה לעצמאות אל מול הכובש הצרפתי הזר.

בכך למעשה האיצו כיבושי נפוליאון את רעיונות הלאומיות בשני אופנים: הן בהפצת הרעיונות הליברליים של המהפכה הצרפתית והן ביצירת מצב מדיני - כיבוש - שעורר בקרב העמים הכבושים את הרעיונות הלאומיים.

4. תופעת החילון

רעיונות ההשכלה פגעו במעמד הכנסייה כמוקד מרכזי לגיבוש בני הלאום. רעיונות ההשכלה הרחיקו את בני האדם מהדת והפחיתו את תלותם בכנסייה, ששלטה עד אז באופן מוחלט על חייהם. הלאומיות היוותה תחליף כמקור הזדהות עבור בני הלאום במקום שהכנסייה חדלה למלא תפקיד זה.

5. השפעת תהליכי המודרניזציה

הדפוס - השינויים הגדולים בתחום המדע והטכנולוגיה היו אף הם גורם שסייע בצמיחתן ובגיבושן של התנועות הלאומיות במאה ה-19. השתכללות הדפוס במאה ה-19 סייעה בידי התנועות הלאומיות להפיץ את רעיונותיהן. באמצעות כרוזים שהודפסו בכמויות רבות והופצו בקרב מיליוני בני אדם, הצליחו התנועות הלאומיות לעורר אותם להזדהות ולפעילות שתביא להשגת מטרותיהן.

התחבורה - המצאת הרכבת ומאוחר יותר המכונית סייעו בידי התנועות הלאומיות להפיץ את רעיונותיהן לאזורים מרוחקים ומבודדים, אם באמצעות מנשרים ואם על ידי מנהיגי התנועות עצמם, שהגיעו לאזורים הנידחים והשמיעו את דבריהם.

מערכת החינוך - הקמת מערכת חינוך רחבה הפכה את החינוך בבית הספר היסודי לנחלת רבים. מערכת החינוך שהלכה והתפתחה גם למוסדות להשכלה גבוהה הרחיבה את מעגל האנשים המשכילים ויודעי קרוא וכתוב. עובדה זו הביאה להעמקת מעורבותם של בני אדם רבים בחיים הפוליטיים והחברתיים. אלו נחשפו לרעיונות תנועת ההשכלה שהזינו את התנועות הלאומיות, כמו כן נחשפו לרעיונותיהן של התנועות הלאומיות ולקחו חלק משמעותי במאבקן למען עצמאות.

עיון - המהפכה התעשייתית הובילה לתהליך עיון, תהליך שבו בני אדם היגרו מהכפר אל העיר. תהליך זה הביא להתנתקות האדם מהמסגרת הקהילתית הישנה, שבה חי ואליו הרגיש שייך. התנועה הלאומית שצמחה והתגבשה בעיה, היוותה עבור האדם מוקד להזדהות חדש.

6. השפעת התנועה הרומנטית

טיפוח מרכזיות הרגש והדמיון במניעיהם ודרכי פעולותיהם של בני האדם על חשבון ההיגיון והאינטלקט. הרעיון הרומנטי מתבטא ברצון לתת ביטוי לייחודי ולאונטטי כביכול שברוח העם. זאת מבלי מחויבות לערכים שהתקבעו במסורת, כגון עקרון הלגיטימיזם השושלתי, שטען כי זכותם של המלכים ויורשיהם אחריהם למשול אינה ניתנת להפקעה. הרומנטיקה חיפשה את הייחודי ואת הפרטי.

טיפוח הקשר של בני האדם עם העבר של הלאום, בייחוד לימי קדם שבהם חי האדם בהרמוניה עם הטבע, זאת באמצעות אגדות עם, מיתוסים (עלילות גבורה), שירה ופולקלור, כמו גם הדגשת ימי גדולת עמיהם בעת העתיקה ואת עברם המפואר. הרומנטיקה היא למעשה המאיץ הרוחני של הלאומיות.



המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

- א. **מטרה** - מטרתן של התנועות הלאומיות הייתה השגת עצמאות לבני הלאום שלהן, בטרטוריה מוגדרת, בארצן, במולדתן. השגת המטרה לוותה על פי רוב במאבק בשלטון הזר/הכובש בארצות בהן התפתחו התנועות הלאומיות.
- ב. **הנהגת התנועות הלאומיות** - ההנהגה של התנועות הלאומיות במאה ה-19 אופיינה בדרך כלל במנהיגים פוליטיים, כריזמטיים, מנוסים ותכליתיים, לדוגמה אוטו פון ביסמרק ראש ממשלת פרוסיה שהוביל את איחודה של גרמניה, וקמילו קבור ראש ממשלת פיימונטה שהוביל לאיחודה של איטליה. מנהיגים אלו האמינו שיש בכוחם לשנות את הסדר החברתי פוליטי הקיים וגיבשו תכניות לשם כך על פי השקפת עולמם, תוך גיוס ההמונים.
- ג. **הזרכים להשגת היעדים הלאומיים** - מנהיגי התנועות הלאומיות השתמשו בדרכים שונות להשיג את יעדיהן הלאומיים, דיפלומטיה, הסכמים מדיניים, הסתייעות בבעלות ברית, מלחמה ומאבקים אלימים. צעדיהם תוכננו והותאמו להתפתחויות המדיניות השונות שחלו באירופה בתקופת פעילותן. התנועות בנו לעצמן ארגונים כלכליים, מדיניים וצבאיים למען השגת מטרתיהן. מאבקן של התנועות הלאומיות הושפע מעצם קיומן של אימפריות רב-לאומיות כגון האימפריה העות'מאנית, האימפריה האוסטרו-הונגרית ועוד. וכן מקיומו של שלטון זר ויריבות בין מעצמות.
- ד. **דפוסי פעולה** - מאפיין נוסף של התנועות הלאומיות הוא קיום פעילות למען גיבושו וליכודו של הלאום סביב יסודות וערכים משותפים, סביב סמלים, דגל, המנון וכדומה במטרה לטפח את התודעה הלאומית. לא אחת נאלצו מנהיגי התנועות הלאומיות להיאבק נגד כוחות בתוך ארצם שרצו לעכב את השגת יעדיהם, בעיקר כוחות המשטר הישן: המלוכה, האצולה, הצבא והכנסייה.
- ה. **הקמת מדינות בעלות משטר שיהיה מבוסס על ערכי תנועת ההשכלה** כמו: חירות, שוויון, ליברליזם ודמוקרטיה. קיום פעילות במדינות שקמו, הכוללת הדגשת מורשת העבר המשותף בדרכים שונות, טיפוח והטמעת התרבות הלאומית על מרכיביה השונים כגון: פולקלור, טקסים, אהבת המולדת, שירות למען המולדת וכדומה.

שלב ה-19 התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19

שלב א' - שלב ההיערכות

שלב זה מאופיין בהתגבשותם ובפעילותם של מאות משכילים שהניחו את התשתית לצמיחתה של התנועה הלאומית. התנועה הלאומית מתמקדת ביצירת מודעות לאומית בקרב בני הלאום, באמצעות גיבוש השפה, החייאת המסורת ומורשת העבר של בני הלאום, בעזרת אגדות, שירי עם, ריקוד מסורתי.

שלב ב' - שלב ההרחבה

שלב זה מאופיין בהתפשטות התנועה הלאומית, בגידול מספר חבריה, חיזוק הגורמים המלכדים והמגבשים את בני הלאום והעצמתם באמצעות טיפוח הזהות לאומית. כל זאת ביצירת תשתית כלכלית, כספית, לפעילותה של התנועה הלאומית, בעיקר בעזרת גיוס תרומות, בניית תשתית חינוכית לחיזוק התודעה הלאומית באמצעות הקמת בתי ספר, קיום טקסים לציון אירועים לאומיים בחיי האומה, הקמת אתרי תרבות להטמעת המורשת והתרבות של בני הלאום.

שלב ג' - שלב המאבק

מאבק עממי - תחילה מאופיין שלב זה במאבק עממי, בליכוד בני הלאום למאבק למען השגת המטרה שהיא שחרור לאומי והשגת זכויות. התנועות הלאומיות מקדמות את הרעיון הלאומי באמצעות מפגנים המוניים ענקיים שנועדו להפיץ ולקדם את הרעיונות הלאומיים, ואת השאיפה לשחרור לאומי מעול השלטון המקומי או השלטון הזר. מאבק צבאי ודיפלומטי - שלב זה מאופיין במאבק צבאי נגד השלטון הזר בארץ המולדת של בני הלאום. מאבקים צבאיים הביאו בעקבותיהם לעתים הסכמים מדיניים, שבהם הובעה הכרה בעצמאותו של הלאום בארץ הולדתו.

שלב ד' - לאחר הקמת המדינה הריבונית

שלב זה מאופיין בהנחלת התודעה הלאומית בקרב בני הלאום באמצעים חינוכיים ותרבותיים, וביסוס הזיקה והשייכות של הפרט ללאום ולמדינה. המדינה מחייבת את הפרט להוכיח זיקה זו של הפרט ללאום ולמדינה, ומפעילה לשם כך אמצעי אכיפה.

דפוסי הגשמה של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19

התנועה הלאומית האיטלקית

התנועה הלאומית האיטלקית היא דוגמה לתנועה לאומית שפעלה למען הגשמת הרעיונות הלאומיים שנפוצו באירופה במאה ה-19. שני ניסיונות לאחד את איטליה - ב-1830 וב"אביב העמים" ב-1848 - נכשלו. היו אלה ניסיונות "מלמטה", שהשתמשו ברעיונות אידאולוגיים וליברליים נוסח המהפכה הצרפתית כדי לאחד את האיטלקים כנגד המשטר הישן. לאחר הכישלונות הללו הבינו האיטלקים שעליהם לנסות לפעול באפיקים אחרים ופנו לפתרונות של כוח ושל פעולות למען גיבוש האומה.

השלטון במדינה

איטליה הייתה מפוצלת לממלכות ולנסיכויות, שהיו תחת שלטון זר צרפתי ואוסטרי, ומדינת האפיפיור ברומא.

מטרת המאבק והכוחות שהניעו את המאבק לאיחוד איטליה

מטרת המאבק של התנועה הלאומית האיטלקית הייתה סילוק השלטון הזר, האוסטרי והצרפתי, לאחד את איטליה וליצור רפובליקה ליברלית.

גיוזפה מאציני מאגודת הקרבונרי (אגודה שביקשה לסלק את הכובשים הזרים מאיטליה). חזר בשנת 1831 מהגלות והקים את תנועת איטליה הצעירה, ששאפה לאחד את איטליה. מאציני שילב בין הלאומיות ובין ערכים הומניסטיים וליברליים. לצדו של מאציני פעלו הלוחם והמפקד הדגול, **גיוזפה גריבלדי** (לוחם חירות איטלקי וגיבור לאומי בן המאה ה-19, ששאפתו הגדולה הייתה ייסוד של מדינה לאומית ומאוחדת בחצי האי האיטלקי), וראש ממשלת פיימונטה-סרדיניה, קאמיל קאבור.

השלבים עיקריים

- בתחילת המאה ה-19 קמו באיטליה אגודות מהפכניות, שביקשו לשחרר את איטליה מהשלטון הזר, הצרפתי והאוסטרי. האגודה המפורסמת ביותר הייתה הקרבונרי (הפחמים). אגודה זו ביקשה לסלק מאיטליה את הכובשים הזרים. רבים מחבריה נאסרו או גורשו מאיטליה.
- בשנת 1831 חזר מאציני, חבר אגודת הקרבונרי, מהגלות לאיטליה והקים את תנועת איטליה הצעירה ששאפה לאחד את איטליה ולבנות רפובליקה בעלת חוקה ליברלית.
- בשנת 1848 פרצו התקוממויות בכל רחבי איטליה נגד המלכים והדוכסים ששלטו במדינה בחסות האוסטרים והצרפתים. המתקוממים בהנהגת מאציני וגריבלדי תבעו חופש וביקשו את סילוקו של השלטון הזר. ההתקוממויות הלאומיות דוכאו למעט בפיימונטה.
- במחצית השנייה של המאה ה-19 שאף מלך פיימונטה-סרדיניה (שבצפון איטליה), ויטוריו עמנואלה השני, לאיחודה של איטליה תחת הנהגתו. הוא נעזר בראש ממשלתו קאמיל קאבור. קאבור פעל לפיתוח הכלכלי והצבאי של ארצו ולצמצום כוחה של הכנסייה הקתולית.
- קאבור ניצל את כישוריו הדיפלומטיים וגייס את צרפת האויבת, בראשות הקיסר נפוליאון השלישי, למען מימוש רעיון איחוד איטליה. בין שתי המדינות נחתם הסכם שבמסגרתו נקבע כי צרפת תעזור לנסיכות פיימונטה לכבוש מידי אוסטריה את השטחים האיטלקיים שבהם היא שולטת ובתמורה תקבל צרפת את ניצה וסבויה.

- קאבור, עם כוחותיו המתנדבים של נפוליאון השלישי ועם המחותרת שהנהיג גיזופה גריבלדי, הצליחו לכבוש את השטחים האיטלקיים מידי האוסטרים ולגרשם. איטליה נהנתה מעוצמתה של פרוסיה, שהביסה את אוסטריה וסללה את הדרך לאיחודה.
- בשנת 1860 פרץ מרד עממי בסיציליה שבדרום, שבה שלטה ממלכת נאפולי. גריבלדי, שעמד בראש צבא של אלף מתנדבים, סייע למורדים וגירש את המלך, את שטחי איטליה בדרום מסר לשליטת ממלכת פיימונטה.
- בשנת 1861 הכריז על עצמו מלך פיימונטה-סרדיניה כעל מלך איטליה כולה. בשנת 1866 סופחה ונציה לאיטליה ובשנת 1870 צורפה גם רומא ונעשתה בירתה. כך הושלם איחוד איטליה.

גורמים מסייעים

- צמיחתן של תנועות מהפכניות בעקבות המהפכה הצרפתית שעוררו את התודעה הלאומית באיטליה.
- כישוריו הדיפלומטיים של קאבור, ראש ממשלת פיימונטה, שגייס את צרפת למען מימוש רעיון איחוד איטליה.
- תבוסת אוסטריה על ידי גרמניה סללה את ניצחון פיימונטה על אוסטריה.

גורמים מעכבים/קשיים

- **מדינת האפיפיור** סירבה לוותר על עצמאותה. האפיפיור ראה את איחודה של איטליה כמהלך העלול לחזק מגמות ליברליות ודמוקרטיות שנחשבו אנטי-דתיות. כמו כן חשש האפיפיור כי האיחוד יגרום לתהליך של חילון ולירידת כוחה של הדת באיטליה.
- **אוסטריה** שאפה לשמור על השטחים הנרחבים שהיו תחת שליטתה באזור ונציה ובצפון-מזרח איטליה, ופעלה כדי להכשיל את ניסיונות האיחוד של איטליה בשנות ה-30 של המאה ה-19 ובימי אביב העמים של 1848.
- **צרפת** הייתה בעלת אינטרס למנוע את האיחוד גם בשל שאיפותיה הטריטוריאליים בצפון-מערב איטליה וגם בשל האינטרסים שלה במדינת האפיפיור: איחוד איטליה היה עלול לפגוע במטרות אלה.
- **הפיצול הגדול של איטליה** לממלכות ולנסיכויות שיצר פיצול תרבותי לשוני, יצק אף הוא קושי במאבק התנועה הלאומית האיטלקית בהשגת יעדה.

קווי הדמיון וקווי השוני בין המאבק הלאומי של איטליה ובין דפוסי הפעולה ושלבי

המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

שלבי המאבק	התנועות הלאומיות באירופה	התנועה הלאומית האיטלקית
שלב ההיערכות	שלב זה מאופיין בהתגבשותם ובפעילותם של מאות משכילים שהניחו את התשתית לצמיחתה של התנועה הלאומית	דמיון - בשלב זה קמו והתגבשו אגודות מהפכניות, קמה תנועת איטליה הצעירה על ידי ג'וזפה מציני, ששאפה לאחד את איטליה. שוני - כבר בשלב זה החל מאבק עממי, פרצו התקוממויות באיטליה נגד המלכים והדוכסים ששלטו בחסות אוסטריה
שלב ההרחבה	שלב זה מאופיין בהתפשטות התנועה הלאומית, בגידול מספר חבריה, חיזוק הגורמים המלכדים והמגבשים את בני הלאום, והעצמתם בעזרת טיפוח הזהות הלאומית	דמיון - התנועה האיטלקית הלכה והתפשטה בכל רחבי איטליה
שלב המאבק	מאבק עממי - שלב זה מאופיין תחילה במאבק עממי, בליכוד בני הלאום למאבק למען השגת המטרה שהיא שחרור לאומי והשגת זכויות. מאבק צבאי ודיפלומטי - שלב זה מאופיין במאבק צבאי נגד השלטון הזר בארץ המולדת של בני הלאום. מאבקים צבאיים הביאו בעקבותיהם לעיתים הסכמים מדיניים	דמיון - מאבק עממי - פרצו התקוממויות באיטליה נגד המלכים והדוכסים ששלטו בחסות אוסטריה. דמיון - מאבק צבאי בסיוע צרפת נגד אוסטריה
לאחר הקמת המדינה הריבונית	שלב זה מאופיין בהנחלת התודעה הלאומית בקרב בני הלאום באמצעים חינוכיים ותרבותיים, וביסוס הזיקה והשייכות של הפרט ללאום ולמדינה	

התנועה הלאומית הגרמנית

השלטון במדינה

בתחילת המאה ה-19 הייתה גרמניה מחולקת ליותר מ-30 מדינות ונסיכויות שבכל אחת מהן היה שלטון עצמאי. פרוסיה ואוסטריה היו באותה תקופה אימפריות דוברות גרמנית שהתחרו ביניהן על ההשפעה באזור. ההתעוררות הלאומית הגרמנית באה בעקבות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון, שביטאה התנגדות לכיבוש הצרפתי.

הכוח שהניע את המאבק לאיחוד גרמניה

הכוח המניע לאיחוד גרמניה הגיע "מלמעלה" מן השלטון. את האיחוד הוביל אוטו פון ביסמרק, קנצלר (ראש הממשלה) של פרוסיה, שהייתה הממלכה הגדולה והמתועשת במדינות גרמניה. ביסמרק האמין כי רק ניצחון בשדה הקרב הוא שיביא לאיחוד גרמניה, ומכאן המושג "דם וברזל", שמשמעותו עליונות צבאית ומאבק שיביאו לניצחון בשדה הקרב ולאיחוד גרמניה.

מטרת המאבק

מטרת ביסמרק, קנצלר פרוסיה, הייתה לאחד את המדינות ואת הנסיכויות הגרמניות לישות מדינית אחת, כלומר למדינה גרמנית אחת מאוחדת.

שלבים עיקריים

- בשנת 1844 יזמה פרוסיה איחוד תעריפי מכס בכל מדינות גרמניה, צעד שהביא להקמת איחוד כלכלי ביניהן בהנהגת פרוסיה. איחוד זה יצר זיקה בין המדינות על בסיס אינטרסים כלכליים.
- בשנת 1850 החליט מלך פרוסיה להקים פדרציה גרמנית, אולם אוסטריה התנגדה לכך ואף איימה במלחמה. התנגדות אוסטריה עוררה בפרוסיה את ההכרה ואת ההבנה כי הדרך היחידה לאיחוד מדינות גרמניה היא היערכות צבאית לקראת מלחמה עם אוסטריה.
- בשנת 1862 התמנה אוטו פון ביסמרק לקנצלר פרוסיה ושאל לאחד את גרמניה בכוח, בהנהגת ממלכת פרוסיה שבה שלט הקיסר וילהלם הראשון. ביסמרק בנה צבא חזק, ובראש קואליציה של מדינות צפון גרמניה פתח בשנת 1866 במלחמה נגד אוסטריה, שהתנגדה נחרצות לאיחוד גרמניה והביס אותה. כתוצאה מהמלחמה הורחבו משמעותית שטחי שלטונה של פרוסיה במדינות צפון גרמניה, ואז הקים ביסמרק את ברית מדינות צפון גרמניה, ודרש מהאוסטרים המושפלים להכיר בה ולכבדה.
- בשלב הבא סיפח ביסמרק לאיחוד את המדינות הקטנות של מרכז גרמניה. המדינות הגרמניות בדרום היו מסוכסכות עם מדינות הצפון ולא היו מעוניינות להצטרף לאיחוד. קושי נוסף נבע מכך שסיפוח מדינות הדרום עלול היה להתקבל בעין רעה אצל הצרפתים, שיראו בכך התעצמות מהירה מדי של פרוסיה ויצאו כנגדה.
- האיום שנוצר בעקבות התעצמותה של גרמניה והאיחוד לא נעלם מעיניו של נפוליאון השלישי. הוא דרש מביסמרק להעביר שטחים לידי הצרפתים כפיצוי על ההפרה של מאזן הכוחות לטובת פרוסיה. ביסמרק ניצל את ההזדמנות להציג את הדרישה כאיום על גרמניה ויצר איחוד כלל-גרמני כנגד האויב החדש - צרפת. הצבא הגרמני כבש את צרפת עד פריז בשנת 1871. לגרמניה צורפו גם מדינות הדרום וביסמרק הקים את הקיסרות הגרמנית המאוחדת בראשותו. קיסר פרוסיה מונה לקיסר הראשון של גרמניה המאוחדת. כך מומשה הלאומיות הגרמנית בכוח הצבא הפרוסי "מלמעלה", כלומר ביוזמת השלטון הפרוסי.

גורמים מסייעים

- תמיכת המדינות הגרמניות, תחילה מדינות הצפון שהתאחדו כנגד אוסטריה, ולאחר מכן התלכדותן של מדינות הדרום נגד צרפת.
- קבלת תמיכתן של מדינות אירופה החזקות (צרפת, אנגליה, רוסיה ואיטליה) נגד אוסטריה.
- התרבות והלשון המשותפות למדינות הגרמניות הקלו על גיבוש זהות לאומית אחת.

גורמים מעכבים/קשיים

- בריטניה, צרפת ורוסיה חששו מפני גרמניה מאוחדת וחזקה שתעיב על שלטונן.
- אוסטריה התחרתה עם פרוסיה על ההשפעה במדינות הגרמניות, לכן התנגדה נחרצות לאיחוד גרמניה.
- פיצול של גרמניה למספר גדול של מדינות ונסיכויות, פיצול שבא לידי ביטוי מבחינה פוליטית, חברתית, דתית. פיצול זה הקשה על האיחוד בין הצפון לדרום.

קווי הדמיון וקווי השוני בין המאבק הלאומי של גרמניה ובין דפוסי הפעולה ושלבי

המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

שלבי המאבק	התנועות הלאומיות באירופה	התנועה הלאומית הגרמנית
שלב ההיערכות	שלב זה מאופיין בהתגבשותם ובפעילותם של מאות משכילים שהניחו את התשתית לצמיחתה של התנועה הלאומית	דמיון - גיבוש המדינות באמצעות איחוד כלכלי בהנהגת פרוסיה. יצירת זיקה בין המדינות על בסיס כלכלי
שלב ההרחבה	שלב זה מאופיין בהתפשטות התנועה הלאומית, בגידול מספר חבריה, חיזוק הגורמים המלכדים והמגבשים את בני הלאום, והעצמתם באמצעות טיפוח הזהות לאומית	דמיון - ביסוס הקשר הכלכלי בין המדינות והרחבתו
שלב המאבק	מאבק עממי - תחילה מאופיין שלב זה במאבק עממי, בליכוד בני הלאום למאבק למען השגת המטרה שהיא שחרור לאומי והשגת זכויות. מאבק צבאי ודיפלומטי - שלב זה מאופיין במאבק צבאי נגד השלטון הזר בארץ המולדת של בני הלאום. מאבקים צבאיים הביאו בעקבותיהם לעיתים הסכמים מדיניים	שוני - דילוג על המאבק העממי דמיון - המאבק החל במאבק צבאי נגד אוסטריה, תוך כדי ליכודן של מדינות צפון גרמניה. בעקבות המאבק הצבאי הושגה הכרה מצדה של אוסטריה למהלך זה
לאחר הקמת המדינה הריבונית	שלב זה מאופיין בהנחלת התודעה הלאומית בקרב בני הלאום באמצעים חינוכיים ותרבותיים, וביסוס הזיקה והשייכות של הפרט ללאום ולמדינה	

השלטון במדינה

במאה ה-19 נשלטה יוון על ידי האימפריה העות'מאנית. בתחילת המאה ה-17 החלה האימפריה העות'מאנית בתהליך של דעיכה צבאית ופנימית, שביטוייה היו כישלונות צבאיים, שחיתויות דיכוי מיעוטים לאומיים ודתיים שבתוכה. מצב זה הוביל למרידות ברחבי האימפריה. הטורקים נקטו ביד קשה באמצעות משטר צבאי נוקשה, משטר שעודד את התגברות ההתנגדות היוונית לכיבוש הטורקי.

הכוח שהניע את המאבק לעצמאות יוון

המנהיג אלכסנדר איפסילמטי, שהחל את המרד בטורקים בשנת 1821, בפלישה לנסיכות מולדובה. לאחר כישלון צעד זה, הניף ארכיהגמון אורתודוקסי את נס המרד בפלופונסוס. הכמרים - הכמרים בדרג הנמוך תמכו במאבק הלאומי של העם והיוו עבירו מנהיגות רוחנית.

מטרת המאבק

להשתחרר משלטונה של האימפריה העות'מאנית ולהשיג עצמאות מדינית ליוון, על סמך הרעיונות הליברליים והדמוקרטיים של הגדרה עצמית וריבונות העם.

הגורמים המסייעים

- האהדה שרחשה דעת הקהל האירופית למרידה היוונית הובילה להתערבותן של המעצמות האירופיות הגדולות ביוון, ולשליחתו של צי אנגלו-צרפתי ליוון ולעמוד לימין המורדים.
- הרצון של הבריטים ושל הצרפתים למוטט את האימפריה העות'מאנית ולהשתלט בעתיד על שטחיה.
- ההתערבות הרוסית בענייניה של האימפריה העות'מאנית ובמיוחד ביוון בסוף המאה ה-18, היוותה את אחד הגורמים להתפתחות תנועת התנגדות יוונית פעילה.
- השליטה של האימפריה העות'מאנית ביוון סייעה לאיחוד הלום היווני במאבקו לשחרור מהשלטון הזר העות'מאני.

הגורמים המעכבים/קשיים

- יתרון צבאי לאימפריה העות'מאנית, יתרון במספר הלוחמים ובנשק. השלטון העות'מאני דיכא ביד קשה את חברי התנועה הלאומית היוונית.
- הכנסייה היוונית האורתודוקסית התנגדה למאבק למען עצמאות יוון וב-1821 אף גינתה את המורדים והכריזה כי הם בוגדים וכופרים. זאת משום שהמורדים היו משכילים והסתייגו מהשפעות הכנסייה על הציבור.

הגורמים להתעוררות הלאומית ביוון

- מצב האיכרים היוונים הידרדר, הם הפכו למעמד של צמיתים משועבדים לקרקע והעוני גבר. במקביל השתפר מצבם של היוונים המיוחסים בתוך האימפריה, הצורך של הטורקים בעוד ועוד אנשים מיומנים ומשכילים בתחומים ניהוליים, טכניים וכלכליים, הובילו לגיוס הולך וגובר של יוונים משכילים לשירות המדינה העות'מאנית. מתחילת המאה ה-18 שימשו יוונים מיוחסים אלה כדיפלומטים בארצות אירופה, ובמהלך שליחותם הם נחשפו

- לאידיאולוגיות של הליברליזם והלאומיות, שפרחו ברחבי מערב אירופה. כל אלה הובילו בקרבם ובקרב הסוחרים היוונים, שגם הם באו במגע עם מערב אירופה ורוסיה, לצמיחתה של תנועת הלאומיות המודרנית של היוונים.
- בד-בבד, במהלך המאה ה-18 התעוררה בקרב היוונים תנועה תרבותית וספרותית חדשה, שנושאי הדגל שלה היו סופרים ומשוררים כמו אדמנטיוס קוראיוס וקונסטנטינוס ריגס, תנועה שדגלה בתחייתה של תרבות ושפת יוון העתיקה.
- הלאומיות בקרב היוונים התחזקה בשל התערבותם של הרוסים: הסכם שנחתם בסיום המלחמה בין רוסיה לטורקיה בשנת 1774, הוביל להתערבותם של הרוסים בענייניה הפנימיים של האימפריה העות'מאנית ובמיוחד בשטחה של יוון. ההתערבות הרוסית השוטפת, לצד הרעיונות החדשים שפרצו באירופה בעקבות המהפכה הצרפתית של שנת 1789, הובילו להתפתחותה של תנועת התנגדות יוונית פעילה.
- למלחמות נפוליאון הייתה השפעה חשובה על התגבשות הלאומיות היוונית. לאחר שהצרפתים כבשו את ונציה בשנת 1797, עברו לידיהם גם האיים היווניים, שהיו תחת שליטת ונציה עד לשלב זה. האיים קיבלו מעמד של מדינת חסות צרפתית עם אוטונומיה פנימית, עד סיפוחה המלא לצרפת לאחר כמה שנים. התנועה הלאומית היוונית פרחת, וקיבלה את השראתה בעקבות קיומה של מדינה זו. ביוון הופיעה תנועת תחייה תרבותית חדשה שקראה לשחזר את ימי הפאר של יוון העתיקה. ההתעניינות בתרבות יוון העתיקה הלכה והתרחבה באירופה, והובילה לתמיכה אירופית מסיבית לשחרור יוון מידי הטורקים.

שלבים עיקריים במלחמת העצמאות של יוון

- ההתעוררות הלאומית של היוונים הגיעה לשיאה בעשור הראשון של המאה ה-19: בקרב קהילות יווניות ברחבי אירופה קמו עשרות תאי פעילים לטיפול הלאומיות היוונית, ואלה הפכו במהרה לארגון הלאומי של היוונים, ומספר חבריה טיפס בשיאו לכ-200,000 חברים. הם החלו לתכנן מרד בשלטון העות'מאני, בתמיכתם הכספית של יוונים גולים בבריטניה ובארצות הברית, ובעזרתה של רוסיה בהכנתו.
- עם פרוץ המרד, תמכה בו דעת הקהל האירופית. המרד התחיל בשנת 1821 בפלישה יוונית בראשות המנהיג אלכסנדר איפסילנטי לנסיכות מולדובה, בניסיון לעורר מרד נוצרי נגד הטורקים בארץ זו. הניסיון נכשל. הייתה זו הפעולה המלחמתית הראשונה של היוונים נגד הטורקים במלחמת העצמאות שלהם. שבועות אחדים לאחר מכן, בתאריך ה-25 במרס 1821 (כיום יום העצמאות של יוון), הניף ארכיהגמון אורתודוקסי את נס המרד בפלופונסוס. במקביל פרצו מרידות במקדוניה, כרתים, וקפריסין. הלוחמים היוונים הצליחו לשחרר ולכבוש את הפלופונסוס, ועוד מספר איים.
- העות'מאנים הגיבו בנחישות ובאכזריות, וביצעו שורה של מעשי טבח באוכלוסייה היוונית. היוונים נחלו הפסדים מול התורכים. מעשי הטבח שביצעו הטורקים ביוונים, והאהדה שרחשה דעת הקהל האירופית למרידה היוונית הובילו להתערבותן של המעצמות האירופיות הגדולות ביוון, ולשליחתו של צי אנגלו-צרפתי ליוון.
- ב-20 באוקטובר 1827, הצי המאוחד של בריטניה, צרפת ורוסיה תקף את הצי הטורקי ואף השמיד אותו. המהלך הזה סיים למעשה את שליטת טורקיה העות'מאנית ביוון. ועידת השלום שנערכה בלונדון בשנת 1829 קבעה את הקמתה של מדינה יוונית עצמאית, וב-11 במאי 1832 הוכרזה והוכרה רשמית יוון כמדינה עצמאית. טורקיה איבדה בהדרגתיות את שליטתה על שאר חלקי יוון, לאורך תקופה שנמשכה כמאה שנה. בעקבות מלחמות הבלקן של שנת 1922 סופחו ליוון אפירוס הדרומית, מקדוניה, כרתים, ותרקיה. לאחר מלחמת העולם השנייה עברו לידי יוון גם האיים הדודקנסיים, ובכך למעשה הסתיימה תקופת שלטונה של טורקיה על שטחי יוון.

לסיכום: מלחמת השחרור הלאומית של יוון היא דוגמה לשילוב בין ערכי המהפכה ובין התפיסה הרומנטית. היוונים התקוממו ותבעו עצמאות מדינית על סמך הרעיונות הליברליים והדמוקרטיים של הגדרה עצמית וריבונות העם, בשילוב תפיסת עולם רומנטית שהדגישה את מורשת העבר המפואר של יוון העתיקה.

*ראו מפות איחוד איטליה וגרמניה בעמודים הצבעוניים.

קווי הדמיון וקווי השוני בין המאבק הלאומי של יוון ובין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק

של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

שלבי המאבק	התנועות הלאומיות באירופה	התנועה הלאומית היוונית
שלב ההיערכות	שלב זה מאופיין בהתגבשותם ובפעילותם של מאות משכילים שהניחו את התשתית לצמיחתה של התנועה הלאומית	דמיון - צמיחתם של תאי פעילים שהביאו להתעוררות לאומית בקרב יוונים רבים ברחבי אירופה ויוון עצמה
שלב ההרחבה	שלב זה מאופיין בהתפשטות התנועה הלאומית, בגידול מספר חבריה, בחיזוק הגורמים המלכדים והמגבשים את בני הלאום, והעצמתם באמצעות טיפוח הזהות הלאומית	דמיון - מעגל החברים בארגון הלאומי היווני הלך והתרחב, והחל שלב תכנון המאבק
שלב המאבק	מאבק עממי - שלב זה מאופיין תחילה במאבק עממי, בליכוד בני הלאום למאבק למען השגת המטרה שהיא שחרור לאומי והשגת זכויות מאבק צבאי ודיפלומטי - שלב זה מאופיין במאבק צבאי נגד השלטון הזר בארץ המולדת של בני הלאום. מאבקים צבאיים הביאו בעקבותיהם לעיתים הסכמים מדיניים	דמיון - התפרצות מרד יווני בראשותו של המנהיג אלכסנדר איפסילנטי. פלישה למולדובה, כדי לעורר מרד נוצרי נגד הטורקים. דיכוי המרד על ידי הטורקים בצורה אכזרית. דמיון - מאבק צבאי - מאבק צבאי בסיוע המעצמות נגד הטורקים
לאחר הקמת המדינה הריבונית	שלב זה מאופיין בהנחלת התודעה הלאומית בקרב בני הלאום באמצעים חינוכיים ותרבותיים, וביסוס הזיקה והשייכות של הפרט ללאום ולמדינה	



שאלות בנושא: מאפייני תופעת הלאומיות המודרנית והתנועות הלאומיות באירופה

במאה ה-19

- הצג שלושה גורמים לצמיחתן של תנועות לאומיות באירופה במהלך המאה ה-19, והסבר במה סייעו גורמים אלו להתפתחות תנועות לאומיות אלה.
- הצג את המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה תרבותית וכתופעה פוליטית.
- מה הייתה מטרת המאבק הלאומי של התנועה הלאומית עליה למדת? תאר שני שלבים עיקריים במאבק, והצג שני קשיים שהתעוררו במהלכו.
- הסבר שני גורמים שערכו את המאבק של התנועה הלאומית שעליה למדת, וגורם אחד שסייע למאבק זה.

שאלת מקור

קרא את הקטע שלפניך

"האדם נולד חופשי, ובכל מקום אסור הוא באזיקים. פלוני סבור שהוא אדון לאחרים, והוא בעצמו עבד יותר מהם..."

הואיל ושום אדם אין לו זכות שליטה טבעית על חברו, והואיל והכוח אינו יוצר שום זכות, על כן נשארים רק ההסכמים כיסוד לכל שררה חוקית בקרב בני האדם..."

הריני מניח שבני האדם הגיעו אל השלב שהמכשולים המסכנים את קיומם במצב הטבעי גוברים... על הכוחות של יחיד ויחיד יכול להשתמש בהם כדי להחזיק מעמד במצב זה... [לכן על בני האדם] למצוא שורה של שותפות, שתגן ותשמור בכל הכוח של הציבור על גופו ועל רכושו של כל שותף... זוהי הבעיה היסודית שהאמנה החברתית נותנת לה פתרון".

(ז'וזף רוסו, על האמנה החברתית, מאגנס, תשכ"ז)

- הצג על פי הקטע את הגורם לצמיחתן ולהתגבשותן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19, והסבר על פי מה שלמדת שני גורמים נוספים.

כיצד עונים על שאלת מקור?

- בדרך כלל התלמיד נדרש לציין, להציג או להסביר מתוך קטע המקור את עיקרי הדברים.
- בתשובה המתבססת על קטע המקור על התלמיד לדלות מתוך הקטע את כל המידע הקשור למטלת השאלה.
- ישנן שאלות מקור, בהן נדרש התלמיד להציג או להסביר נושאים שונים שרק מרומזים בקטע, לכן על התלמיד להשיב על בסיס מה שנלמד בכיתה.